

Arkeologisk schaktningsövervakning

Kvarteret Ubbo, Lindska skolan

Sentida bebyggelse lämningar vid Odinslund

Fjärdingen 20:1
Raä 88
Uppsala stad
Uppland

Linda Qviström

Arkeologisk schaktningsövervakning

Kvarteret Ubbo, Lindska skolan

Sentida bebyggelse lämningar vid Odinslund

Fjärdingen 20:1
Raä 88
Uppsala stad
Uppland

Linda Qviström

Omslagsbild: Under golvet i hallen på bottenvåningen syntes en tegelplattform till en eldstad. Denna verkar ha återanvänts på 1870-talet när det nuvarande huset byggdes. Foto Linda Qviström, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2009:25
ISSN 1654-8280

Planer, renritning och foto där inget annat anges: Linda Qviström

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/1674

© Upplandsmuseet, 2009

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00. Telefax 018 - 69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

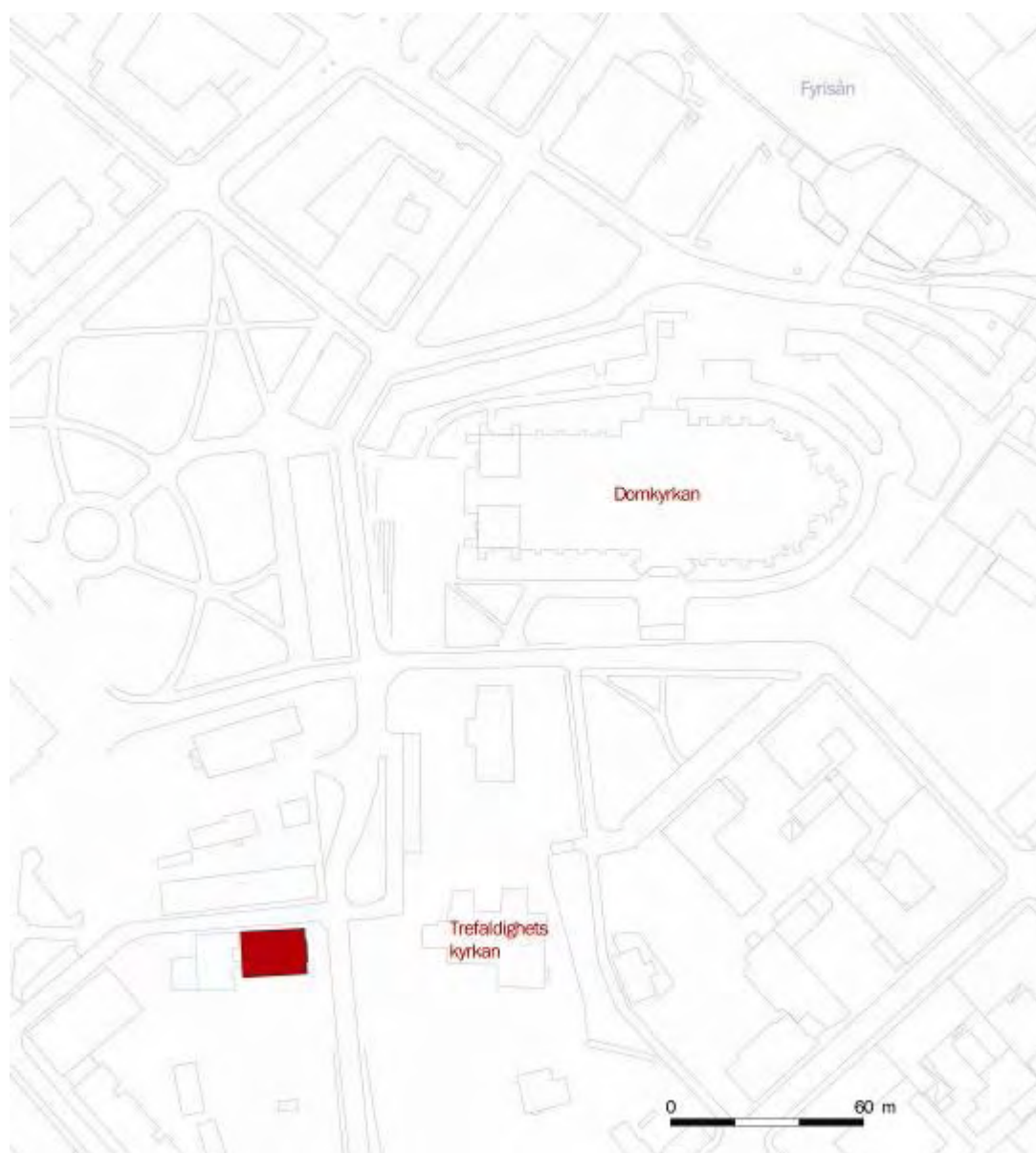
Inledning	6
Bakgrund	7
Undersökningen – genomförande och resultat	8
Invändig dokumentation	8
Utvändigt schakt	11
Fynd	13
Sammanfattande tolkning	14
Sammanfattning	15
Referenser	15
Muntliga källor	15
Litteratur och övriga källor	15
Administrativa uppgifter	16

Inledning

Sommaren 2008 inleddes en omfattande ombyggnad av den sk Lindska skolan i Odinslund i Uppsala. I samband med detta gjordes schaktningar in- och utvändigt, främst för ledningsdragningar. Inuti byggnaden revs alla golv och senare insatta mellanväggar ut och den äldre markytan frilades.

Den arkeologiska schaktningsövervakning som skedde i samband med arbetena gjordes efter beslut av länsstyrelsen i Uppsala läns kulturmiljöenhet (dnr 431-10849-08, 2008-07-29). Arbetet beställdes och bekostades av Miab förvaltning AB och utfördes av Joakim Kjellberg och Linda Qviström vid Upplandsmuseets arkeologiska avdelning.

Målsättningen med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att dokumentera berörda lämningar i den mån sådana fanns bevarade.

Figur 1. Översiktsskarta med den aktuella byggnaden markerad.

Bakgrund

Det finns inga medeltida, skriftliga uppgifter som direkt kan knytas till kvarteret (Dahlbäck et al 1984) och några arkeologiska undersökningar har veterligt inte gjorts i kvarteret Ubbo. På Regleringskartan från år 1643 finns inga tomter utritade här. Under medeltiden var det aktuella området centralt beläget i den kyrkliga delen av Uppsala. Trefaldighetskyrkan, Bondkyrko sockens församlingskyrka, ligger bara ett stenkast från tomten och domkyrkan ungefär 100 m norrut. I grannkvarteret Prosten finns ärkebiskopsgården. Trots detta läge, eller kanske just därför, verkar området ha varit extensivt utnyttjat.

Den nuvarande topografin, en stor plåtå och en brant slänt upp mot Övre Slottsgatan, har möjligen skapats genom att man tagit material härifrån till utfyllnaden för domkyrkans grundläggning. I samband med detta har i så fall äldre lämningar på platsen förstörts (Ronnie Carlsson, muntligen).

Det första skriftliga belägget för bebyggelse på tomten i kvarteret Ubbos nordöstra hörn är från slutet av 1600-talet. År 1662 köpte Johan Henriksson Axehielm tomten av staden. Sju år senare köpte han även granntomten i söder för att inte någon skulle bygga igen hans utsikt. Denna tomt var vid köpet obebyggd, men bebyggdes av Axehielm någon gång under andra delen av 1600-talet. I beskrivningen till Lars Hoffstedts karta från 1702 framgår att tomten var bebyggd. Det "Axehielmska huset" fanns antagligen kvar på tomten i ombyggd form fram till en brand 1878. Vid slutet av 1700-talet fanns på denna tomt, förutom bostadshuset, ett envåningstimmerhus med vind i tomtens sydöstra hörn. I väster fanns ett mindre trähus med två rum, ett bryggghus samt ett stenhus med tre boningsrum och kök. Under stenhuset fanns en källare välvd med fyra valv. Stenhusets ålder är oklart. Det tycks ha stått orienterat efter den väg som fram till 1700-talet löpte längs åsslutningen och avdelade kvarteret Ubbo i två delar.

Delen närmast Övre Slottsgatan ingick i det dåvarande kvarteret Slottskilen (Herdin 1934:66ff). Tomten i kvarteret Ubbos nordöstra hörn sålde Axehielm 1681 till Trefaldighetskyrkan. Den tycks ha bebyggts ganska snart därefter, delvis på bekostnad av kyrkoherden Petrus Rudbeckius d y (Herdin 1934:66f; 71). Det hus som finns utritat på det sena 1600-talets huskartor kan vara från denna byggnadsfas. Förutom detta enda hus finns ingen bebyggelse utritad på den inhägnade tomten (huskartorna finns bl a publicerade i Anund et al 2001). År 1827 fanns gamla boningshus samt stall, fähus och andra uthus i västra delen av gården. Rådsmannen Andersson byggde 1839-40 ett tvåvåningst bostadshus på tomten. Det var uppfört i timmer och låg vid Odinslund. I vinkel mot detta, mot Åsgränd, byggdes ett 39 alnar långt envåningshus. Efter ett antal ägarbyten köptes gården 1873 av Carl Edvard Ekman, brukspatron vid Finspångs bruk. Han lät riva det äldre bostadshuset och uppförde den praktfulla nyrenässansbyggnad som idag står på platsen åt sin dotter och måg (Herdin 1934:71ff). Byggnaden uppfördes efter ritningar från 1874-76 av Axel och Hjalmar Kumlien (Stadsbildens framtid 1965:40f). Mellan 1886 och 1904 hade huset flera olika ägare. Från 1904 och fram till 1940-talet användes byggnaden som skola, det är från denna tid byggnaden kallas Lindska skolan. År 1912 byggdes huset på med en våning (Stadsbildens framtid 1965:41). Efter skoltiden har byggnaden använts som Domkyrkans församlingshem. Idag ägs huset av Miab som i skrivande stund bygger om det till hotell.

Undersökningen – genomförande och resultat

Invändig dokumentation

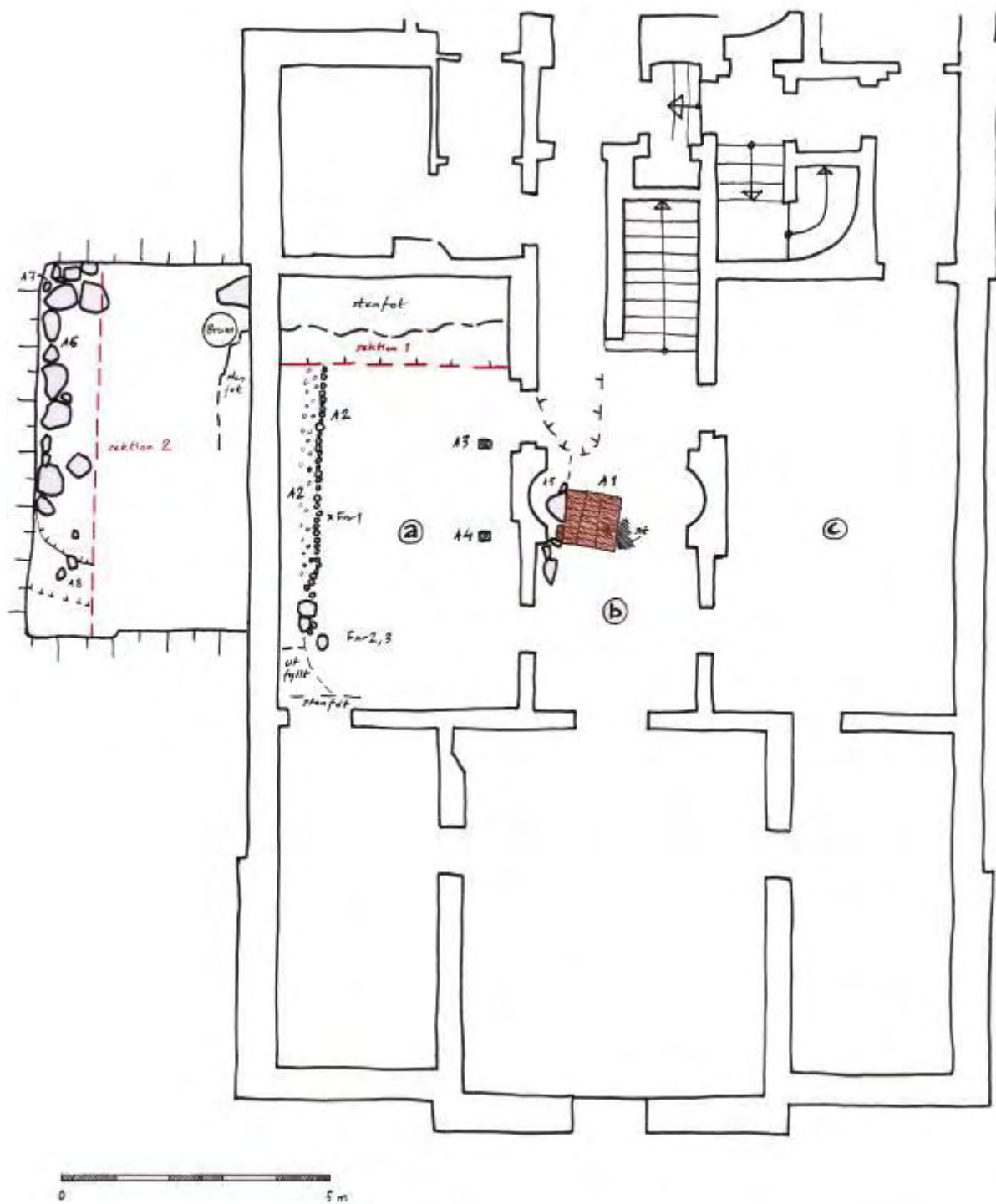
I samband med ombyggnationerna revs alla bottenvåningens golv ut och markytan under byggnaden frilades. En arkeologisk dokumentation gjordes av de lämningar som framträdde i ytan under det borttagna golvet. I ledningsschaktet i rum a (jfr figur 3) dokumenterades schaktväggen i sektion (sektion 1).

På många ställen syntes rester efter byggnationsfasen, framför allt murbruksrester. Det fanns ett gråbrunt, mycket uttorkat och humöst lerlager bevarat över stora delar av rummen. I sektionen i rum a syntes att skiktet bestod av flera olika lager som torkat ihop så att de svårligen kunde särskiljas. I det mittersta, norra rummet (c, figur 3) var lagret förhållandevis tunt, ca 0,05-0,1 m sammanlagt. I rum a var det upp till 0,15 m tjockt. Under lagret fanns grus, troligen det orörda åsgruset.

I rum a (figur 3) fanns en stenläggning (A2) av kullerstenar längs och delvis under husets södra yttervägg. Stenläggningen hade en fint lagd kant i norr som tycktes ursprunglig. I öster och väster var stenläggningen störd. Riktningen var aningen sned i förhållande till huset. Möjligen representerar stenläggningen gårdsplan hörande till den gårdsbebyggelse som fanns på platsen innan "Lindska skolan" byggdes. Under stenläggningen och i resten av rummet fanns det fläckar av mycket uttorkade kulturlager. I kanten av ett ledningsschakt påträffades delar av ovanlädret till en frontsnörd känga (F2) samt en skärva yngre rödgods (F3) i det uttorkade lagret. Skons ovanläder har fästs vid sulan genom pliggning vilket gör det troligt att den inte är tillverkad före slutet av 1700-talet (Håkan Liby, muntlig uppgift). Sannolikt hör även rödgodsskärvan till samma tidsperiod.

Figur 2. Stenläggningen A2. Översiktsbild före framrensning (tv) och efter framrensning (th).

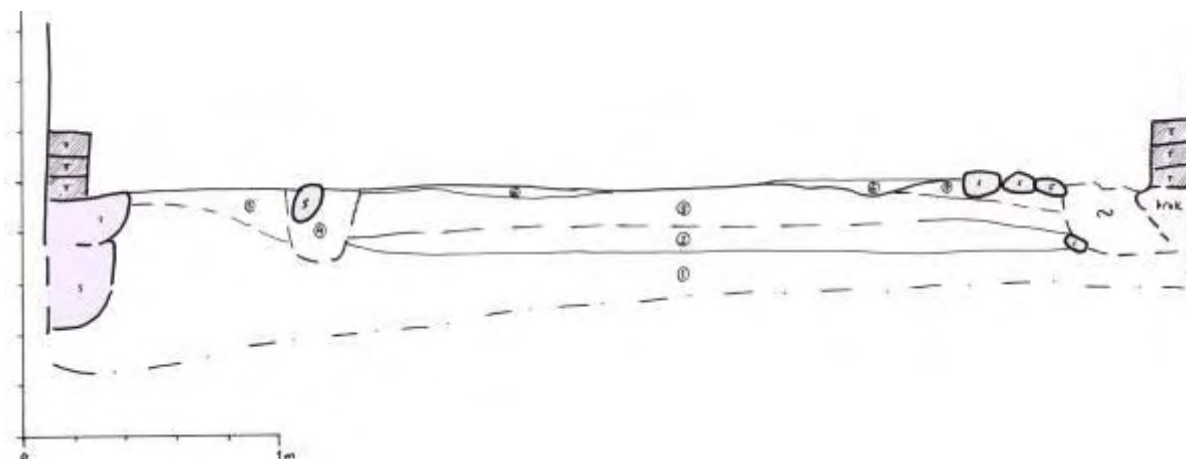
Figur 3. Planritning där byggnadsplanen använts som underlag. Byggnaden är orienterad i ungefärlig öst-västlig riktning. Norr är alltså ungefär åt höger i bilden (jfr figur 1). Läget för de båda dokumenterade sektionerna har markerats med röd, streckad linje.

I den västra delen av rum a fanns multnade rester efter två fyrkantiga stolpar, A3 och A4. I sektionen (sektion 1, figur 5) syntes hålet efter ytterligare en stolpe (A9) i linje med de båda andra. Möjligen rör det sig om återanvända bjälkar som använts vid husbyggnationen.

I rum b fanns en plan, ca 1x1 m stor, plan, tegellagd yta som tycktes ha använts som eldstad vid husbyggnationen. På och intill tegelplattan fanns fläckar av kol, sot och dessutom asfalt, något som nederdelen av det stående husets murar var bestrukna med. Eldstaden var något snett placerad i förhållande till rummet och i söder var den murad mot vad som tycktes vara äldre murrester (A5), antagligen efter en murstock. Troligen har eldstaden ursprungligen funnits i ett äldre hus och sedan återanvänts vid nybygget.

Figur 4. Eldstaden A1 och till höger om denna A5, murrester. Foto Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

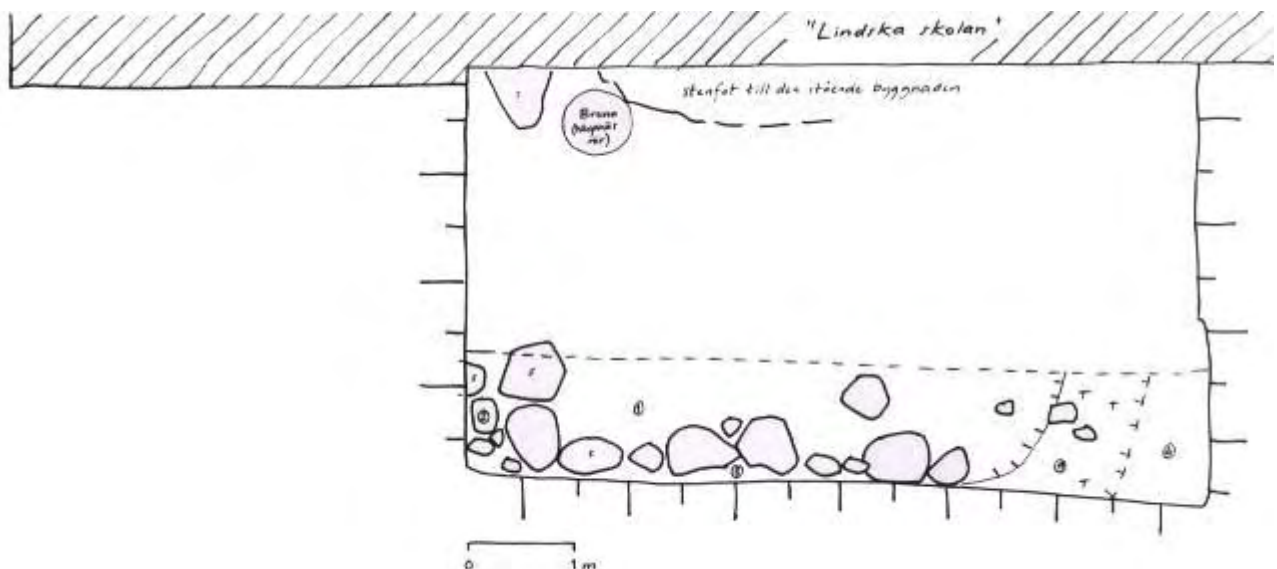
Figur 5. Sektion 1, ritad mot öster. Läget markeras på planen i figur 3. Beskrivning: 1. Rödbrunn, grus och sand, åsmaterial, 2. Grå-blågrå, sandblandad lera, 3. Brungrå, grusblandad lera med kolfnyk, tegelfnyk, något träflis, linser av ren lera och gruslinser. Skiktet tycks alltså bestå av flera, hoptorkade lager, 4. A9. Nedgrävning, stolphål?, 5. Som 3 men grusigare, 6. Tegel och murbruk. Spill och utfyllnad från 1870-talets byggande, 7. Brungrått, lerigt och humöst, hoptorkat lager. Här hittades F1, stengods.

Utvändigt schakt

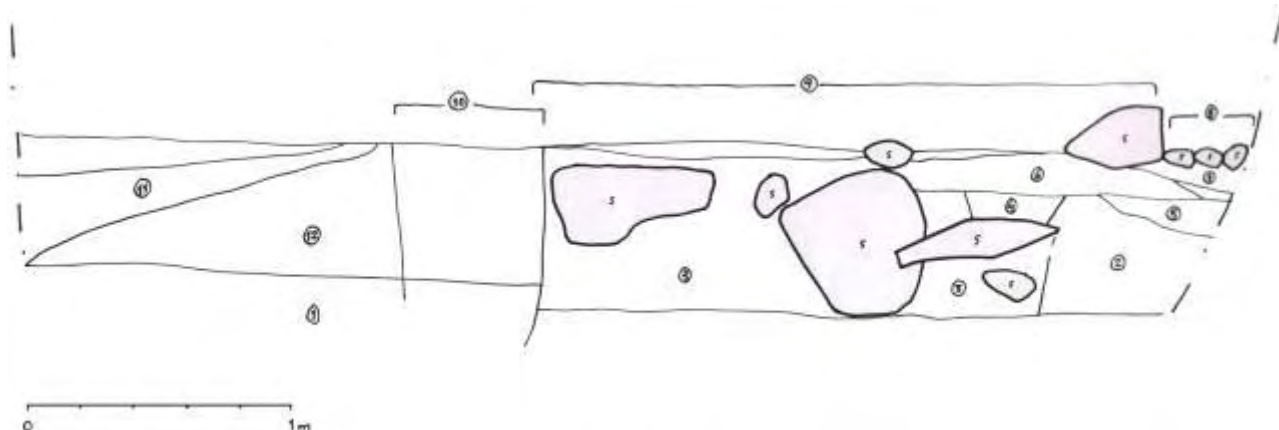
Det utvändiga schaktet grävdes i två omgångar. I den första etappen togs ett smalare schakt upp längsmed husväggen. Detta sammanföll till stor del med ett äldre ledningsschakt. Längs husväggen syntes stenfoten till det nuvarande huset, däremot inga äldre lämningar. Senare vidgades schaktet åt söder. Längs den södra kanten fanns lämningar bevarade som kunde dokumenteras i plan och sektion.

Figur 6. Den första etappen av de utvändiga schaktningarna. Foto från sydväst.

Figur 7. Planritning över hela det utvändiga schaktet. Byggnaden "Lindska skolan" ligger i ungefärlig öst-västlig riktning, se översiktsplan figur 1. Den streckade linjen visar var sektion 2 (figur 8) är ritad. Beskrivning: 1. Grovkornigt grus med rikligt av små stenar. Utjämningslager, 2. Stenläggning (A7) av ca 0,1-0,15 m stora kullerstenar. Ränna, för avvattning?, 3. Raseringslager av grus med stort inslag av sten och tegelkross. Fynd av glaskärl, 1700-1800-tal, ej tillvarataget (F5), 4. Grus, påfört bärlager. Ej utgrävt.

Figur 8 Sektion 2 mot söder (läget utvisas i figur 3 och 7). Markytan är belägen 19,10 m ö h (RH2000).
 Beskrivning: 1. Åsmaterial. Sand och grus med rikligt av rundade stenar i skikt, 2. Brungrå, sandig lera med rikligt av rötter, 3. Gulbrun, grusig lera, omblandat fyllnadslager, 4. Lins av gulvitt, sandigt grus med kalkbruk och kol. Puts?, 5. Brungul, gödselblandad, lerig sand. Fyllning i dike/ränna. 6. Gråbrun, mörkt lerig silt med inslag av kol, ben och tegelfnyk. Kulturlager, 7. Gulgrå, grovkornig sand, bärlager för stenläggning (A7). Fyllning i ränna/dike, 8. A7. Stenläggning, 9. A6. Nedgrävd grundmur/fundament bestående av tre stora, spräckta stenar i kallmur, 10. A8. Nedgrävning/störning. Homogen sandfyllning, 11. Beskrivning saknas, 12. Som 1.

I den södra delen av det utvändiga schaktet framkom en stor nedgrävning för ett fundament eller en kallmurad grundmur (A9). Detta avbröts i öster av en annan nedgrävning, möjligen en sentida störning. I väster överlagrades fundamentet bland annat av ett brungrått kulturlager (6 i sektionsritningen, figur 8) och en mindre stenläggning, A7. Kullerstenarna i stenläggningen var runt 0,1-0,15 m stora. Möjligen har stenläggningen legat i en avrinningsränna, t ex en droppränna längs ett hus. I samma läge, längre ner i sektionen syntes en flack nedgrävning, kanske ett dike (A10).

Nr	Typ	Läge	Beskrivning/anmärkning
1	Eldstad/spisfundament	Invändigt, rum b	Ca 1x1 m stor. Tre tegelstensrader med vardera sju tegelstenar. Tegelstorlek ca 29x14x7 cm.
2	Stenläggning	Invändigt, rum a	
3	Stolpe	Invändigt, rum a	Ca 0,2 m, fyrkantig.
4	Stolpe	Invändigt, rum a	Ca 0,2 m, fyrkantig.
5	Murrester	Invändigt, rum b	
6	Fundament/grundmur	Utvändigt, sektion 2	Nedgrävt, kallmurat fundament.
7	Stenläggning	Utvändigt	Kullerstenar.
8	Nedgrävning	Utvändigt, sektion 2	Sandfylld nedgrävning/störning.
9	Stolphål?	Invändigt, sektion 1	
10	Ränna/dike	Utvändigt, sektion2	

Tabell 1. Lista över numrerade anläggningar.

Nr	Sakord	Material	Beskrivning
1	Kärl	Keramik	Stengods. Selterkrus. Längd ca 9 cm.
2	Skö	Läder	Ovanläder, frontsnörkänga.
3	Kärl	Keramik	Yngre rödgods.
4	Kalksten	Gravhäll	Fragment av gravhäll, första delen av 1700-talet. Ca 0,2x0,28 m, tjocklek 0,1.
5	Kärl	Glas	1700-/1800-tal. Ej tillvarataget.

Tabell 2. Fyndlista.

Fynd

Fyra fynd samlades in, ytterligare ett noterades men tillvaratogs ej. Tre av fynden, en del av en frontsnörd känga, en stengodsskärva samt en skärva yngre rödgods, hittades i det uttorkade kulturlagersskiktet under golvet inne i byggnaden. Ett gravstensfragment hittades som lösfynd i fyllningen under golvet. Sannolikt kommer detta från Bondkyrkan. Det sista fyndet, ett glaskärl från 1700-/1800-tal, hittades i det utvändiga schaktet.

Fynden är få och kontexten för dem i flera fall osäker. Tillsammans ger de dock en generell datering till 1700-1800-tal.

Figur 9. Del av ovanläder till någon slags frontsnörd känga. Ovanlädret har pliggats fast vid sulan vilket gör det troligt att skon inte är äldre än från sent 1700-tal (Håkan Liby, muntligen). Se även figur 10.

Figur 10. Stengods, troligen från ett selterkrus. Sådana började importeras under 1700-talet (Elfwendahl 1999:54).

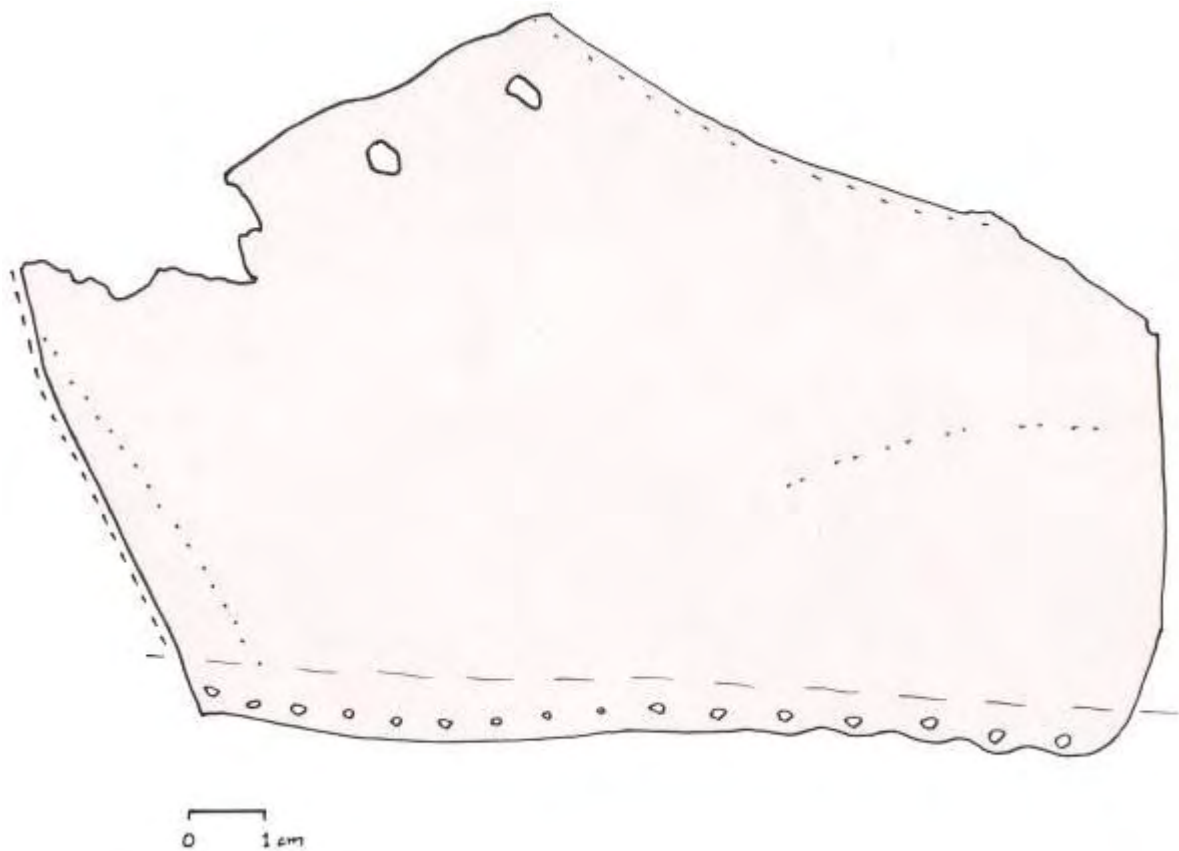

Figur 11. Fragment av gravhäll i kalksten, längd ca 28 cm. Gravhällen kan daterats till första hälften av 1700-talet (Herman Bengtsson, muntligen).

Sammanfattande tolkning

Invändigt uppgick de bevarade kulturlagrens sammanlagda tjocklek till ungefär 0,05-0,20 m. Här fanns spridda lämningar efter äldre bebyggelse, troligen den som legat på platsen direkt innan det nuvarande huset byggdes på 1870-talet. Utvändigt gjorde nedgrävningarna att det var svårt att se hur tjocka kulturlager som funnits bevarade.

Ronnie Carlsson har framfört teorin att området använts för materialtäkt i samband med domkyrkobygget. Detta skulle i så fall ha gjort att eventuella äldre lämningar på platsen uttraderats (Ronnie Carlsson, muntligen). Undersökningsresultatet motbevisar åtminstone inte denna tes. Den sammanlagda lagertjockleken är tunn och lämningarna tycktes höra från den bebyggelse som fanns före 1870-talets rivning och nybyggnation. Delar av denna bebyggelse uppfördes vid 1800-talets mitt, delar av den kan vara äldre, tidigast från slutet av 1600-talet.

Figur 12. Fyndritning, F2, del av ovanlädret till en frontsnörd känga. Se även figur 9.

Sammanfattning

Under andra halvan av 2008 och den allra första delen av 2009 utfördes en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med Miabs ombyggnation av den så kallade Lindska skolan vid Odinslund. Invändigt gjordes en dokumentation av de lämningar som framträdde då golvet i byggnaden tagits bort. Utvändigt grävdes ett schakt längs byggnadens södra långsida. Inne i huset fanns hoptorkade, komprimerade kulturlager med en sammanlagd tjocklek om som mest 0,3 m. Här fanns också lämningar efter en äldre byggnad, troligen rester efter en murstock och en eldstad. Eldstaden hade sedan återanvänts vid byggnationen på 1870-talet. Förutom detta påträffades rester efter en stenläggning, troligen en del av en gårdsplan. I det utvändiga schaktet fanns ett nedgrävt fundament, kanske även detta för en murstock. Här fanns också en stenläggning som möjligen legat i en droppränna.

De fynd som påträffades hörde till 1700-1800-tal. Troligen är det från denna tid bebyggelselämningarna härrör. De äldsta skriftliga beläggen för byggelse på platsen är från slutet av 1600-talet.

Referenser

Muntliga källor

Herman Bengtsson, Upplandsmuseet

Ronnie Carlsson, Upplandsmuseet

Håkan Liby, Upplandsmuseet

Litteratur och övriga källor

Anund, J, Carlsson, R & Syse, B 2001. Uppsalas medeltid och 1600-talets kartor. Uppland 2001. –Uppsala

Dahlbäck, G Ferm, O & Rahmqvist, S 1984. Det medeltida Sverige 1 Uppland 2 Tiundaland, Ulleråker, Vaksala, Uppsala stad. –Stockholm

Elfwendahl, M 1999. Från skärva till käril. Ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala. –Uppsala

Herdin, K W 1934. Bygge och bo II. Gamla gårdar och deras ägare. –Uppsala

Stadsbildens framtid. Om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala. –Uppsala, 1964

Administrativa uppgifter

Plats: Kv Ubbo, Fjärdingen 20:1, Uppsala

RAÄ nr: 88

Fornlämningstyp: Bebyggelselämningar

Undersökningstyp: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökningen: Schaktningsarbeten i samband med ombyggnad

Undersökningsperiod: 5/9 2008 – 16/1 2009

Arkeologisk personal, Upplandsmuseet: Joakim Kjellberg och Linda Qviström

Upplandsmuseets dnr: Ar-718-2008

Upplandsmuseets projektnummer: 8280

Beställare: Miab förvaltning AB

Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Jan Helmer Gustafsson

Länsstyrelsens dnr: 431-10849-08

Länsstyrelsens beslutsdatum: 2008-07-29

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: Fyra fynd förvaras i Upplandsmuseets föremålsarkiv och har inventarienummer UM42159